

LANDSBYGDSUTVIKLING I SKANDINAVIA GJENNOM TRE ÅR

Det var en gang en mann i Birkenes kommune som hadde en idé. Han ønsket økt satsning på kommunens bygder – og begynte å søke etter andre som ønsket det samme.

Slik begynner historien og i halvannet år ble det jobbet før prosjektet Landsbygdsutvikling i Skandinavia – LISA – så dagens lys.

Hele 16 partnere i Norge, Sverige og Danmark dannet nettverk med samme mål – økt satsning på bygdeutvikling.

Gjennom tre år har vi erfart at LISA i høy grad har vært preget av prosessarbeid, hvor veien på mange måter blir til mens man går. Mye av utviklingen har skjedd i tett samarbeid med lokale krefter på landsbygden. Nå er prosjektet ved sin veis ende, men vi sier ikke snipp snapp snute som i eventyret.

For vi tror at arbeidet som er lagt ned og utviklingen som har startet i alle LISA-bygdene har et liv også etter LISA – med bygdefolket selv i førersetet.

Rapporten du nå holder i hendene viser et utvalg av resultater og aktiviteter i løpet av LISAs tre leveår. God lesning!

Vi har ju så vacker natur – Varför vill ingen flytta hit?

Maj 2012

Många orter på den skandinaviska landsbygden har samma symptom – avfolkning eller stagnation i utvecklingen, servicen försvinner sakta men säkert, skolorna kämpar med vikande underlag och det byggs allt mindre. Det gäller dock inte all landsbygd. Det finns landsbygd som är attraktiv för inflyttning och där det är konkurrens om mark. Detta är ofta tätortsnära eller stadsnära landsbygd i kustområde med närhet till bra infrastruktur och service.

I projekt LISA har vi arbetat med den andra landsbygden. Den landsbygd som kännetecknas av en mindre ort med stagnerande eller vikande underlag och som har ett naturskönt omland. Rubriken till denna text, är det många som lätt oförstående säger. Hela Skandinavien har vacker och tillgänglig natur. Landskapet skiftar, men vackert är det på väldigt många ställen och i sig inte ett konkurrensmedel när det gäller att locka invånare. De som redan bor på en plats har ju tagit ställning att här är så bra att bo – de som inte har flyttat dit är kanske av en annan åsikt.

Ett av målen för arbetet med LISA har varit att nå hållbara samarbetsformer mellan offentlig verksamhet och lokala initiativ. Vi tror att det generellt sett kommer att ställas allt större krav på den enskilde invånaren och dess ansvar för den lokala attraktiviteten i sin närmiljö. Attraktivitet är ett svårt begrepp som är högst personligt. Man kan göra några grova indelningar i t.ex. hårda och mjuka värden. Hårda värden är den yttre miljön, infrastruktur, servicenivå, fritidsanläggningar etc. mjuka värden är mycket svårare att påverka och här avses främst sociala värden såsom nätverk, lokal identitet, kulturarv, trivsel, hälsa, möjlighet till försörjning etc.

Om man ska nå en hållbar utveckling måste man se båda delarna. Från kommunalt perspektiv är det lättare att arbeta med den yttre miljön eftersom kommunerna äger både uppdrag och medel för att arbeta med t.ex. fysisk planering och framtidsvisioner. Att arbeta med mjuka värden kräver även det redskap för att nå framgång. Makten över utveckling av de mjuka värdena äger invånarna själva delvis i samspel med kommunen.

Besöksnäringen lyfts i många sammanhang fram som en av de sektorer som anses vara landsbygdens framtid i fråga om arbete och företagande. I LISA kan vi konstatera att marknaden för denna typ av turism finns t.ex. i Tyskland. Vi kan också se att det krävs en medveten kvalitetsförbättring och kvalitetssäkring i de skandinaviska landsbygdsföretagen, för att kunna locka de grupper av besökare som är möjlig.

Arbetsstillfälle har olika betydelse på olika orter. Vissa orter är pendlingsorter andra har en utbrett företagande med många arbetsstillfällen. Småskalighet och mångfald är nyckelord för företagen på de flesta orter. Vi kan också se betydelsen av livsstilsföretagande ut flera perspektiv, både som arbetsstillfälle och sociala kitt. Den rena landsbygden ger orterna underlag för servicefunktioner till jord- och skogsbruk.

Som resultat av LISA ser vi att de kommuner som har någon form av politiskt beslutad viljeinriktning när det gäller sin landsbygd, har kommit längst i sitt arbete. De parter som har legitimerat sitt landsbygdsarbete genom endast en tjänstetillsättning har inte samma förankring och legitimitet. Ur ett landsbygdsperspektiv vore det kanske allra bäst för utveckling om man i offentliga organisationer kan väga in effekterna på landsbygden i alla beslut, på samma sätt som man ska ta genushänsyn och mångfaldshänsyn, om man vill ha en aktiv och levande landsbygd.

Att arbeta över landsgränser i Skandinavien är berikande på många sätt. De yttre omständigheterna ser likadana ut i de tre länderna när det gäller landsbygdens framtid, men vi har väldigt olika förutsättningar att göra insatser och lösa problem. Vi har olika struktur på kommunal nivå, olika regelverk när det gäller ansvarsfrågor t.ex. vid fysisk planering och markfrågor, olika storlek på kommuner etc. Oliheterna berikar och ger ny näring till problemlösningsmöjligheter. En styrka i LISA har varit att kunna erbjuda de lokala aktörerna, att handfast få ta del av ett gränsöverskridande utbyte. Detta har gett varaktiga relationer på alla nivåer.

OM RAPPORTEN

Dette er en populæversjon av prosjektets slutrapport, som gir en smakebit på aktivitetene og resultatene fra LISA-prosjektet gjennom tre år. Det er foretatt et utvalg av saker, og en mer omfattende beskrivelse finner du på LISAs nettsider.

Alle bilder i rapporten er tatt innenfor prosjektet av prosjektmedarbeidere og prosjektdeltakere.

LISA är ett extremt processinriktat projekt. Processer är svårt eftersom man inte har svaren när man startar. Det är också svårt eftersom det är i själva processen lärandet sker och först i efterhand, upptäcker man vad som händer, när man får tid att reflektera. Samtidigt är det just processer som har en riktning mot utveckling av nya koncept och förändring av människors förståelse – både tjänstemän och invånare. Mycket av det praktiska arbetet för de kommunala medarbetarna har handlat om kommunikation och dialog på alla möjliga nivåer. Detta är svårt och ingenting som gör sig självt. Traditionellt kommunalt förankringsarbete är ofta en kommunikation med goda föresatser, men som blir väldigt smal. Analyser har visat sig vara viktiga för att kommunerna lokalt ska kunna fokusera på rätt insatser. Vad är syftet? Vilka är målgrupperna? I vilket sammanhang? Vad finns det för lokala förutsättningar etc.

De lokala traditionerna hos invånarna skiljer sig markant mellan parterna och mellan orterna. I vissa områden är man van att ställa krav på kommunen och i andra områden är man van att aldrig bli prioriterad. Detta medför helt olika initiativkraft lokalt. I vissa bygder finns ingen önskan om att engagera sig. Detta måste också kommunerna vara uppmärksamma på och fundera över. Man är nöjd med livsmiljön som den är.

I denna skrift kommer du att få ta del av många goda historier och aktiviteter som gjorts inom ramen för LISA och som visar mångfalden i insatserna. Tack alla projektmedarbetare och projektdeltagare för ett gott samarbete och en fantastisk insats för framtiden – må den ge resultat i många år framåt.

SUSANNE PAULSSON
projektleder LISA

LANDSBYGDS- UTVIKLING I SKANDINAVIA

lisa

LISA-prosjektet er et grenseoverskridende treårig samarbeid mellom 16 partnere fra Danmark, Norge og Sverige, som setter fokus på positiv utvikling av bygdene. Hver av de 10 kommunale partnerne har valgt ut enkelte bygder som satsningsområde i prosjektet, heretter kalt LISA-bygder. Prosjektet startet 1. juni 2009 og avsluttes 31. mai 2012.

Prosjektet har hatt følgende hovedmål:

- Positiv utvikling av landsbygdene
- Mobilisere lokal befolkning
- Motvirke fraflytting, øke attraktivitet og tilflytting
- Tilrettelegge for næringsutvikling og besøksnæring
- Grenseoverskridende utbytte av samarbeidet

Tanken med projektet var att på begränsade geografiska ytor försöka ta tag i helheten ur ett utvecklingsperspektiv. Projektet har gett oss möjligheten att arbeta med invånare, företag och organisationer i samverkan, både utifrån boendeperspektiv och näringslivsperspektiv.

Totalbudsjett for prosjektet har vært 3.7 millioner euro, hvorav halvparten er egenfinansiering fra partnerne i prosjektet. Resten er økonomisk støtte fra Interreg IV A og fra den norske stat via Østfold fylkeskommune.

NORSKE PARTNERE

Knutepunkt Sørlandet
Birkenes kommune ENGESLAND OG HEREOFSS
Evje og Hornnes kommune EVJE SENTRUM
Songdalen kommune KILEN/FINSLAND
Vennesla kommune HÆGELAND
Universitet i Agder

DANSKE PARTNERE

Videncentret for Landburg
Norddjurs kommune ØRSTED OG FJORDBYERNE UDBY, UDBYHØJ, KARE, VOER OG HOLLANDBJERG
Skive kommune RØDDING, RØNBJERG, GLYNGØRE OG HALD
VIA University College Århus

SVENSKE PARTNERE

Region Halland
Falkenbergs kommun FAGERED, ÄLVSERED, KÄLLSJÖ OCH ULLARED
Hylte kommun RYDÖBRUK/TORUP OCH UNNARYD
Högskolan i Halmstad
Laholms kommun VALLBERGA, HISHULT OCH KNÄRED
Varbergs kommun KUNGSÄTER, GUNNARSJÖ OCH ROLFSTORP

BOENDEPERSPEKTIVET

Den lokala utvecklingsplanen har varit ett centralt begrepp i LISA-projektet. Den kan främst beskrivas som ett verktyg med syfte att hålla igång utvecklingen i bygden. Varje deltagande ort i LISA har tagit fram en lokal utvecklingsplan, LUP, som beskriver bygdens karaktär och analyserar dess styrkor och svagheter. Den redovisar invånarnas egen vision om hur bygden ska utvecklas och mål och medel som kan behövas i arbetet med att nå visionen och få den förankrad. Ambitionen har varit att få både företag, föreningar, skolan och enskilda invånare att känna sig delaktiga i arbetet med att ta fram och realisera visionerna för bygden.

Tanken med LUP-en är att den ska uppdateras regelbundet i takt med att utvecklingsarbetet fortlöper. För att underlätta det arbetet har det varit viktigt att utse ansvariga för den lokala utvecklingsplanen. Vilka som är ansvariga skiljer sig från bygd till bygd och från land till land. Arbetet med de lokala utvecklingsplanerna har sett mycket olika ut i de tre länderna, vilket beror på att man har haft olika förutsättningar och hunnit olika långt i sin egen lokala förståelse och sina egna lokala metoder. Dokumenten har mycket olika lokal tyngd – allt från att vara politiskt förankrade till att vara helt självständiga. De färdiga dokumenten kan fungera som kompletteringsdokument till den kommunala planläggningen i framtiden. Detta kan förändra och tidsmässigt förkorta kommunalt arbete. De lokala utvecklingsplanerna har skapats utifrån varje enskild bygds förutsättningar och visioner och ser därför

olika ut från ort till ort. Kortfattat består de av en stomme som skildrar dåtid, nutid och önskad framtid.

Den första delen har man i de flesta planer valt att kalla bygdeprofil och den speglar lite av bygdens lokala identitet. Som viktig utgångspunkt måste det finnas kunskap om platsens förutsättningar innan ett utvecklingsarbete kan inledas. Omfattningen och på vilket sätt man har valt att redovisa bygdeprofilen skiljer sig åt mellan LISA-orterna, men gemensamt är att bygdens historia på ett övergripande sätt har studerats samtidigt som de nuvarande förhållandena har inventerats. Det finns mycket intressant material ute i bygderna som t.ex. historieböcker, gamla foton, sägner och personliga minnen. Utan engagemang från invånarna är denna information svår att få tag på. Utöver detta har kartor, kommunala dokument och statistik samlats in. I flera av LISA-orterna följer efter bygdeprofilen ett nedslag i bygdens nutid med en analys av bygdens styrkor och svagheter. Där tittar man på styrkor som bygden kan arbeta vidare med för att utveckla och svagheter som man bör arbeta vidare med för att förbättra. De lokala utvecklingsgrupperna har tagit fram analysen, som på vissa håll sedan har fyllts på med synpunkter från andra grupper, t.ex. barn och ungdomar, företag och föreningar.

Den tredje delen beskriver en framtidsvision för bygden. I de flesta orterna har en viljeinriktning för bygden funnits sedan länge och är

ingenting som har tillkommit enbart med anledning av arbetet med den lokala utvecklingsplanen. Genom LISA-projektet har bygdens önskvärda utveckling diskuterats med nya angreppssätt och fått en bredare förankring, både lokalt och kommunalt.

På vilket sätt man har arbetat med att ta fram bygdens vision ser olika ut i LISA-bygderna. Gemensamt är att man inledningsvis har informerat brett om arbetet med den lokala utvecklingsplanen. Därefter har kommunerna genom olika former av dialog tex stormöte eller en arrangerad helg skapat dialog lokalt. Då har bygdens invånare haft möjlighet att fritt diskutera och lämna synpunkter på hur de vill att bygdens framtid ska se ut. På vissa orter anlätades en extern processledare för att hålla i dialogerna.

På flera håll bildades sedan arbetslag för de målområden där intresset var störst. Synpunkter och önskemål som inkommit under arbetet med visionen förankrades och bearbetades sedan till bygdens gemensamma vision. Tanken är att tidshorizonten för att nå visionen ligger långt fram. I handlingsplanen för att uppnå visionen definieras däremot ett antal delmål för att nå önskad utveckling. Delmålen är ofta uppdelade efter olika inriktningar och kan vara både kort- och långsiktiga. Invånarna själva, ofta bygdelaget, väljer vad som ska prioriteras.

På flera orter har arbetslagen fortsatt att samarbeta. På så vis finns det möjlighet för den som vill engagera sig att välja grupp och jobba med sådant som de är särskilt intresserade av eller kunniga inom. På flera orter har barn och ungdomar fått tycka till om sin ort i egna processer, utifrån deras förmåga. Barn använder sin närmiljö annorlunda än vuxna och deras bygdekunskap är viktig att få ta del av. De har också lite annorlunda tidsperspektiv och är inte begränsade av "omöjligheter". På en ort genomfördes en gemensam byavandring mellan LISA-medarbetare och mellanstadiebarn där barnens önskemål och förslag på förbättringar stod i fokus. På andra håll har man gjort fysiska modeller av sin ort eller tagit tag i att förverkliga fritidsaktiviteter.

Andra perspektiv värda att lyfta är att liten är svag. Vissa bygder har valt att arbeta ihop för att bli starkare tillsammans om sin utveckling. Också mellan små kommuner har tjänstemän valt att arbeta väldigt tätt tillsammans för att öka kompetensen och tillgängligheten.

BOENDEBOKA

LISA-partnerne har samlet kunnskap og metoder fra hovedaktiviteten attraktivt boende i en boendebok. Boken finner du i digitalt format på LISAs hjemmeside.

NYE SENTRUMSPLANER FOR NORSKE LISA-BYGDER

Gjennom stedsutviklingen i LISA-bygdene Engesland, Herefoss, Hægeland og Kilen har innbyggerne gjennom flere folkemøter og i arbeidsgrupper kommet med innspill om hvordan de ønsker å utvikle egen bygd. Disse innspillene er samlet og prioritert i lokale utviklingsplaner, og en ekstern landskapsarkitekt har sammen med byggerådene utarbeidet nye skisser for sentrumsplaner i de fire bygdene. Sentrumsplanene viser små og store ambisjoner for fremtidig utvikling av sentrumsområdene. Planene er kommet lengst på Engesland, hvor Engeslandstunet nå er lansert som et kommende prosjekt.

Engeslandstunet

Sentrumsgruppa i Vegusdal Ve og Vel (byggerådet på Engesland) har med støtte av LISA-prosjektet arbeidet med sentrumsutvikling i bygda. Gjennom idemyldring, gruppemøter og folkemøter har bygdefolket fremmet sitt syn på hvordan fremtidens Engesland skal se ut. Nye sentrums-skisser er utviklet sammen med en landskapsarkitekt. Det har blant annet vært ønske om å lage nye butikklokaler, da dagens lokaler ikke er hensiktsmessige etter dagens standard. Underveis i prosessen har det kommet fram at en lokal grunneier ønsker å selge en 23 mål stor eiendom midt i Engesland sentrum. Dette gir rom for nye planer og visjoner, og Birkenes kommune er i dialog med grunneier om overtakelse. Engeslandstunet er navnet på det visionære framtidige sentrum på Engesland – som har ambisjoner om å bli et område for alle generasjoner der det skal være aktiviteter 16 timer i døgnet. Tanken er å bygge et nytt kombibygge med butikk og grendehus. I tillegg tenker man å bygge boliger, både for unge og voksne, men også eldreboliger. Uteområdene skal tilrettelegges for aktivitet for alle aldersgrupper, idrett med mer. Engasjementet i bygda er stort, og i april 2012 anbefaler Fylkesrådmannen i Aust-Agder at Engeslandstunet velges ut som mulige prosjekter til Kommunal- og regionaldepartementets Bolyst-satsning.

Gjennom prosjektet har vi blitt mer oppmerksom på vår egen bygd og identitet - og fått styrket troen på at Hægeland vil få en spennende utvikling de neste årene. Vi i Bygderådet håper LISA-prosjektet bare var starten, og at innbyggerne fortsetter å engasjere seg for bygda si.

*Trygve Frivoll,
leder for Bygderådet på Hægeland
(Vennesla)*

BYENS BØRN PÅ BONDEGÅRDEN

Mellem 40 og 50 børn og unge deltog på arrangementet Streetsport på farmen i Grenaa i august 2010. Det blev en anderledes dag på landbrugsejendommen i Dolmer ved Grenaa. Mellem 40 og 50 børn og unge havde nemlig taget i mod invitationen til at prøve street-sport aktiviteter – ikke i gaderne, men på bondegården. Halmballer, traktordæk og betonkonstruktioner fik nye funktioner, da cykler i alle størrelser forcerede dem.

Familien Hjort Jensen stillede Bakkegården i Dolmer ved Grenaa til rådighed for de ivrige og modige. De fleste deltagere var mellem 10 og 13 år og kom fra Grenaa. Også en del voksne deltog. Der blev cyklet, klatret og sprunget under opmærksom vejledning af instruktører fra Norddjurs Ungdomsskoles hold i parkour og cykeltrail, og instruktørerne havde nok at se til.

Ungdomsskolens hold med de lidt ældre - 8 i alt - fik sig også en god oplevelse; og én af dem udtrykte det således: - Det var første gang, jeg kom så tæt på en ko, at man kunne røre den.

Andre reaktioner var, at det var en stor gård, og mange gik med på rundvisning og hørte gårdejer Hjort Jensen fortælle om dagligdagen på landet. Arrangementet blev gennemført i et samarbejde mellem Norddjurs kommune, Djursland Landboforening, Videncentret for landbrug og Norddjurs ungdomsskole som del af LISA.

BYGGA NYTT – LÆRA AV ANDRA

Många av områdena som ingår i LISA i Sverige tampas med utflyttning och låg eller ingen inflyttning. I Rolfstorp och Kungsäter i Varbergs kommun är problemet dock det omvända.

- Vi har stor inflyttning men det finns inget att flytta till, det är ett bekymmer vi brottas med. I LISA-projektets uppdrag ingår att hitta alternativa etableringsmöjligheter och nya sätt att bygga bostäder på landsbygden, säger Kristina Hylander, utvecklingsledare i Varbergs kommun och en av landsbygdssamordnarna inom ramen för LISA.

I 2010 besökte hon och ett antal andra representanter bland annat från LISA i Varberg och Falkenberg, företaget Mjöbäcksvillan och deras byggprojekt i Fegen.

- Vi måste kunna erbjuda flexibla lösningar både i storlek och prisbild. När det gäller LISA-orterna i Varberg har Kungsäter stor arbetsinpendling medan Rolfstorp är en utpendlingsort men med bra kommunikationer och därför attraktiv som boendeort. Om vi inte bygger nya och fler bostäder kan det i längden leda till att vi tappar arbetskraft då de som pendlar hit efter några års erfarenhet kanske istället erbjuds jobb på bostadsorten. Problemet på landsbygden är att få byggbranschen att våga investera, menar Kristina Hylander.

För Hans Hansson, representant för Ullareds Samfällighetsförening och en av deltagarna under studiebesöket i Fegen, är fler bostäder av stor betydelse för landsbygdens utveckling.

- I Kungsäter, Mjöbäck och Ullared är inpendlingen av arbetskraft större än utpendlingen. Jag känner allt mer att vi måste ta egna initiativ ihop med grannorterna för att bli starkare och kunna påverka framtida bebyggelse.

BYGDEBLAD OG EGNE WEBSIDER

For å øke lokal samhörighet, attraktivitet og trivsel er kommunikasjon sentralt. For å løfte den lokale kommunikasjonen har flere av LISA-bygdene gjennom prosjektet fått hjelp til å starte opp egne websider, omdømmeseminar og kurs i sosiale medier. I flere bygder er det også etablert jevnlig utgivelser av bygdeblad som forteller om siste nytt, aktiviteter og fremtidige møter.

UNNEPARKEN – FRÅN IDÉ TILL VERKLIGHET

Efter initiativ från en grupp kvinnor som ville skapa en naturlekplats i Unnaryd, Hylte kommun, startades projekt Unneparken. Målet är att på en centralt belägen plats skapa ett offentligt rum och en mötesplats för alla åldrar. Idén uppkom då arbetsgruppen delvis består av inflyttare från Tyskland och Danmark där det finns ett antal naturparker vilka flitigt används som utflykts- och besöksmål. Arbetsgruppen besökte också ett antal naturlekplatser i Varbergs kommun för inspiration, tillsammans med planarkitekt och projektledare i LISA.

Via dialog och samarbete med planarkitekten utsågs en plats i Unnaryd, lokaliseringen är central vid en befintlig boulevard, idrottshall, fotbollsplan, bad- och marknadsplats. Avgränsning av marken och ett nyttjanderättsavtal med kommunen på fem år upprättades. Arbetsgruppen bildade ett utskott i en redan befintlig förening för att kunna teckna avtalet. Försäkringar sågs över och en tilläggsförsäkring tecknades, där kommunen står för kostnaden de fem första åren. Även ett avtal med den lokala idrottsföreningen skrevs, som reglerar viss hjälp med underhåll samt utlåning av toalett.

Arbetsgruppen lade också upp en plan för kontinuerliga protokollförda besiktningar av parken. Att kalla det för park istället för lekplats visade sig underlätta i flera fall vad gäller regler och administration. Planarkitekten gick en utbildning i att skapa lekplatser och påbörjade sedan projektering av parken utifrån underlag från arbetsgruppen, där även barn har varit med och lämnat önskemål. I samband med detta beställdes också en omfattande referensbok, för att hjälpa arbetsgrupp och planarkitekt med nödvändiga riktlinjer.

Naturmaterial till parken kommer lokala skogsägare och andra lokala aktörer att skjuta till. Bidrag från större företag i kommunen kommer också att ske. Samarbete med den lokala gymnasieskolan med inriktning mot vildmark, har etablerats. Ett inflyttat par från Holland som driver ett trädgårdsföretag kommer att vara behjälpliga med planering och plantering av grönområden. Föreningen gjorde även en Leader ansökan – som godkändes – för att få viss hjälp med att täcka nödvändiga inköp.

Arbetsträffar på plats, som är öppna för alla, kommer att genomföras under våren 2012 och invigningen kommer att ske i augusti 2012. Unneparken ses som ett långsiktigt arbete som kommer att växa och utvecklas under en lång tid framöver, där alla i bygden är välkomna att vara delaktiga, samt känna samhörighet och stolthet över något man skapat tillsammans. På sikt planeras det att ordna utomhusaktiviteter för barn i parken.

Den största framgångsfaktorn är utan tvekan arbetsgruppens förmåga att själva ta ansvar och initiativ, att bara se möjligheter och att inte se ekonomisk hjälp från kommunen som någon självklarhet.

STUDENTARBETE

Studenterna Caroline Werner och Pauline Svensson har tagit examen i arkitektur på Chalmers i Göteborg och gjorde under våren 2011 sitt examensarbete inom ramen för LISA. De fokuserade på LISA orten Kungsäter. Läs mer LISAs hemsida.

NÄRINGS- LIVSPERSPEKTIV

Hva skal vi leve av på bygda? Det er store forskjeller på næringslivet i LISA-bygdene, noen bygder har store varehus som trekker kunder langveisfra, mens andre har landbruksnæring, håndverksbedrifter, dagligvare, besøks- og turistnæring. Hva skiller næringslivet på landsbygda fra næringslivet i byen? Finnes det en felles metode for å løse felles utfordringer? LISA-partnerne har gjennom prosjektet bistått bygdene med rådgivning, tilrettelegging, inspirasjon, kursing og støtte til næringsutvikling og etableringer.

FRAMTIDENS LANDSBYGDSTURISM I SKANDINAVIEN

Framtidens landsbygdsturism i Skandinavia er en undersøkning som har gett oss mer kunnskap om landsbygdsturism - vad det är, vem som är framtidens landsbygdsturister, vad de vill ha och hur de nås.

Denna undersökning fokuserar på tre huvudfrågor:

- Vem är framtidens landsbygdsturist? Analys av egenskaperna hos de relevanta turisterna och en gruppering och segmentering av dem.
- Vad önskar framtidens landsbygdsturist? Produktutveckling med fokus på de produkter som kommer att efterfrågas.
- Hur nås framtidens landsbygdsturist? Marknadsföring med fokus på strategiska kommunikationskanaler och -former.

Undersökningen ser på möjligheterna att utveckla landsbygdsturismen i Norge, Sverige och Danmark. Analysen har kartlagt marknaden för

en ökad landsbygdsturism, ritat en profil på kunderna och identifierat deras behov och önskemål. Dessutom har kundernas informations-sökningsvanor undersökts med avseende på riktad marknadsföring. Rapporten kommer att återfinnas i sin helhet på LISAs hemsida efter slutkonferensen 9. maj 2012 och hos parterna i LISA.

SAMMANFATTNING:

SLUTSATS 1: Det är en ganska stor marknad för turism på landsbygden

SLUTSATS 2: Landsbygdsturismen är nationell

SLUTSATS 3: Den tyska marknaden är speciellt intressant

SLUTSATS 4: Landsbygdsturism har potential att attrahera brett

SLUTSATS 5: Landsbygdsturismen utnyttjar inte sin intäktspotential

SLUTSATS 6: De nuvarande kunderna är de som är mest kritiska till landsbygdsturismprodukterna

SLUTSATS 7: Turister är nyfikna på nya erbjudanden

SLUTSATS 8: Mat och gastronomi är särskilt intressant

SLUTSATS 9: Kollektiv produktutveckling och samarbete

SLUTSATS 10: Marknadsföring via hemsidor och destinationers webbplatser, men det är kanske förändringar på gång

SPRØTTRUP BORG SOM TURISTMAGNET I SKIVE

45.000 turister besøker Sprøtrup borg i Skive årlig. Borgen er en av Danmarks best bevarte borger, og gjennom flere konkrete prosjekt ønsker kommune og lokalbefolkning å doble antallet besøkende.

En ny inngang til borgen skal bygges, og en overnattingsgård i tilknytning til borgen er under planlegging. Sprøtrup studegård skal om alt går etter planen bygges om som en studegård i tilknytning til borgen. I dag er den tidligere borggården i privat eie, men det jobbes med å kjøpe gården tilbake. Gården er preget av forfall og deler av gården må saneres og bygges opp på nytt etter originale tegninger. Skive kommune, statlige institusjoner, skog- og naturstyrelsen og frivillige krefter er involvert i prosjektet med opprustning av Sprøtrup studegård. Det forventes at prosjektet er på plass i løpet av 5 år. I prosjektet vil det være viktig å skape en forbindelse med borgen i arkitekturen, og med tilpasset økologisk studeproduksjon som passer til historien og kulturelle betingelser i området. Samtidig må gården bygges med tanke på framtidens landbruk.

Om prosjektet lykkes vil det bidra til 20-25 nye arbeidsplasser i området, som igjen kan bety at mange nye familier vil etablere seg i Salling, noe som igjen vil få stor betydning for landsbyen.

Det jobbes med flere turisttiltak rundt borgen. En rekke prosjekter i gang i området, med mellom 60 og 80 millioner i nye midler. 10-15 av disse kommer fra kommunen, resten er eksterne midler.

Utviklingsarbeidet i prosjektet støttes av LISA-partner Skive kommune.

KULTURSTI PÅ ENGESLAND

Mer enn 100 personer møtte fram da den nye kulturstien på Engesland ble åpnet sommeren 2011. Lederen av kulturgruppa i Vegusdal Ve og Vel (VVV), Jens Vellene, orienterte om arbeidet med prosjektet og fortalte om kulturminnene som finnes langs stien. En lokal bank og kommunen fikk takk for pengestøtten som muliggjorde prosjektet, men den største innsatsen har kulturgruppa og frivillige lagt ned med et betydelig antall dugnadstimer for å rydde stien, bygge bro og markere kulturminner langs stien. Kulturstien, som på det lengste er 2 kilometer lang, er en passelig strekning å gå for både små og store. Målet

Jeg hadde aldri startet interiørbutikk her på Hægeland hvis ikke det hadde vært for dette prosjektet. Jeg har fått inspirasjon og god hjelp i oppstartsarbeidet.

*Cathrine Moseidjord Müller,
innehaver av interiørbutikken
Tias hjerterom på Hægeland
(Vennesla)*

er at stien skal brukes av innbyggerne, men også turister og andre besøkende som ønsker å oppleve eldre kulturminner i området. Svenske bygdeutviklere på besøk i Vegusdal var også tilstede da stien formelt ble åpnet av banksjef og kommunens ordfører.

KURS OCH FÖRELÄSNINGER FÖR FÖRETAGARE

Den 26. oktober 2011 arrangerades Laholms kommun två föreläsningar i sina bygder. Tomas Eriksson inspirerade 250 gymnasieelever på Osbeckgymnasiet till att vara stolta över sin kunskap och att komma från landsbygden. Han berättade om alla sina upptåg, möten med människor och glesbygdprojekt från Sundsvallstrakten. Under kvällen lyssnade ett 50-tal personer i Knäreds bygdegård på Tomas Eriksson och Helén Andersson som berättade om att använda sin kunskap för unikt företagande på landsbygden och vikten av att marknadsföra sig själv och produkterna och inte minst av allt att tro på att allt är möjligt. Nöjda åhörare fick en hel del aha-upplevelser med sig hem från den tankeväckande och trevliga föreläsningen

Vinteren 2011/2012 arrangerade Laholms kommun föreläsningar för företagare "Bli synlig på nätet". Som företagare är det viktigt att synas och kommunicera på nätet. Kurset Utveckla ditt landsbygdsföretag blev också arrangerad. Deltidsföretagare, hobbyföretagare och de som nyligen startat sin verksamhet erbjuds att lära sig grunderna i företagande genom att göra en enkel affärsplan, marknadsföringsplan och produktkalkyler. Kursen ger företagaren stimulans och verktyg för att gå vidare i sitt företagande och möten med andra företagare).

GRENSEÖVERSKRIDANDE KVINNLIKT NÄTVERK

Ett första studiebesök 2011 har lett till fortsatt erfarenhetsutbyte mellan företagsamma kvinnor från Sverige och Norge. I maj 2011 fick Unnaryd i Hylte kommun och LISA orterna i Falkenbergs kommun, besök av engagerade kvinnor och män från Norge, som inspirerade och inspirerades av lokala verksamheter och projekt. Det var startskottet för ett gränsöverskridande nätverk av företagsamma kvinnor.

I januari 2012 besökte norska kvinnor återigen Unnaryd, för ömsesidig inspiration och ett ökat utbyte av erfarenheter gällande lokala projekt och lokala affärsverksamheter. Nätverket förstärktes och blev mer företagsinriktat. Det som imponerade mest på norskorna var att se hur många som lyckats med att starta upp verksamheter som biintäkter. I april 2012 åkte kvinnor från Unnaryd, Falkenberg och Varberg till Norge på motsvarande besök till Hægeland.

NÄRINGSLIVET I VEKST PÅ EVJE

En av Evje og Hornnes kommunes rolle som partner i LISA-prosjektet har vært å styrke næringsliv og Evje sentrum som handelssenter for innlands-kommunene på Agder, for turgæstene og gjennomreisende langs riksvei 9. Etter at en av landets største militærleir ble lagt ned i 2002, var mange i bygda redde for fraflytting og nedgang i antall arbeidsplasser. Takket være en sterk satsning har bygda gjort spådommer til skamme, og opplever stor vekst i næringslivet, og den tidligere militærleiren er omgjort til næringspark.

- For oss er det viktig å få fram mulighetsbildet for næringen på Evje, synliggjøre omsetningstall og finne fram potensialet som ennå ikke er utnyttet, forteller Knut Kjetil Møen i Evje utvikling, prosjektleder for LISA i Evje og Hornnes kommune.

Møen har lang erfaring som næringsutvikler, og tror tiltak som kan inspirere grundere og etablerere har vært viktig i næringsssatsningen i LISA. Kommunens rolle som tilrettelegger for etablering av ny næringsvirksomhet er også viktig.

Artisten Inger Lise Stulien fra Evje har fått råd og støtte fra Møen på sin vei mot å gi ut plate. Smakebit fra dette samarbeidet vil bli vist under LISAs avslutningskonferanse i Varberg.

FRA TRAKTORBYGD TIL INTERIØRBYGD

I 2011 har to interiørbutikker åpnet i LISA-bygda Hægeland i Vennesla. Næringsetableringer er viktig for den lille bygda, som gjennom LISA-prosjektet har satset sterkt på bygdeutvikling de siste årene. I flere år har hun tenkt på å starte egen butikk. Gjennom LISAs kvinnegruppe på Hægeland fikk hun inspirasjon og guts til å satse på interiørbutikken Tias hjerterom på Hægeland.

- Jeg hadde aldri startet interiørbutikk her på Hægeland hvis ikke det hadde vært for dette prosjektet. Jeg har ikke fått pengestøtte, men uvurderlig hjelp på andre vis. Jeg fikk hjelp til etableringen av eget foretak og svar på mange spørsmål i forbindelse med opptakten, forteller innehaveren av Tias hjerterom, Cathrine Moseidjord Müller. Hun kikket på lokaler i Kristiansand og i Vennesla, men endte med å pusse opp et gammelt butikklokale i hjembygda Hægeland. Vegg i vegg ligger bygdas bensinstasjon med stor trafikk fra riksvei 9, noe som også lokker mange inn i den lille interiørbutikken. Tias hjerterom åpnet i slutten av april 2011, og bygdefolket har tatt imot interiørbutikken med åpne armer:

KONFERANSE OM NÆRINGSUTVIKLING

I mars 2011 arrangerte LISA en egen konferanse med næringsutvikling og entreprenørskap som tema. Konferansen – som bestod av en faglig del og en studietur – fant sted på Åstad gård i Varberg, Sverige.

NÄRINGSLIVSFRUKOSTAR DRAR FULLA HUS I ULLARED!

Frukost, spennende forelesning og mulighet att träffa andra företagare på orten. LISA-projektet er medarrangør for næringslivsfrukostar i Ullared. Träffarna är populära, vid första tillfället deltog hundra personer. Lokala företagare i Ullared har mulighet att träffas över en frukost för att byta idéer och ta del av aktuella ämnen för bygden och inte minst kommunens planer för orternas utveckling under de närmaste åren.

Det är ett stort antal organisationer och föreningar som gemensamt arrangerar träffarna. Utöver LISA-projektet står även Falkenbergs Næringsråd, Gekås, Teknik och Kompetensentrum, Falkenbergs

Näringslivs AB, Interreg IVA, EU, Falkenbergs Sparbank och Företagarna bakom satsningen.

-Det är väldigt kul och viktigt att så många är med och samarbetar. Vi vill göra något som företagarna har nytta av. Det här blir ett sätt för dem att träffas, och kanske kan det så småningom bildas ett nätverk mellan företagarna i inlandet, säger Inger Karlsson, landsbygdsutvecklare för LISA i Falkenberg. Näringslivsfrukostarna sker i Gekås konferenslokal.

KRÆN VINDE KAN GI MANGE NYE ARBEJDSPLASSER

Kræn Vinde er et lokalt initiativ for skabelse af rammerne for Særligt tilrettelagt Uddannelse (STU) for unge med ADHD og ligende diagnoser. Ideen opstod i forbindelse med arbejdet det regionale modelprojekt i Selde-område i Skive, Fremtidens Landsby. Modelprojektet består af flere elementer, hvoraf Kræn Vinde var én.

Kommunen har aktivt hjulpet med etableringen, og har ladet projektet indgå i LISA projektet under arbejdsplan tre, som handler om erhvervsudvikling. Ditte Staun, som er projektleder for LISA projektet i Skive Kommune fortæller:

- LISA har givet os mulighed for at sætte flere ressourcer ind på udvikling i landdistrikterne og har været med til at sætte rammerne for arbejdet og givet nye perspektiver på kommunens indsats i forhold til landdistrikterne. Og på det konkrete plan har Kræn Vinde gennem studiebesøg indgået i den udveksling af viden, der er sket på tværs af kommuner og landegrænser i LISA-projektet.

Kræn Vinde blev godkendt af Skive kommunes socialafdeling i april 2012. Les saken på våre nettsider for mer informasjon om prosjektet.

GENANVENDELSE AF GAMLE LANDBRUGSBYGNINGER

For 60 år siden var der 208.500 landbrug i Danmark. I dag er der 45.000 og det ventes at tallet vil blive yderligere reduceret i årene som kommer. Det danske landskab er i øgende grad præget af tomme

landbrugsbygninger.

Nogle af de mange landbrugsbygninger der er blevet tilovers kan danne rammer om nye virksomheder eller aktiviteter og dermed medvirke til at skabe liv i landområderne. Videnscenteret for landbrug, en af de danske LISA partnere, har i LISA projektet og i samarbejde med kommunerne arbejdet med at fremme innovativ brug af de tomme landbrugsbygninger.

- De overflødige landbrugsbygninger rummer et potentiale for udvikling i landdistrikterne, som helt naturligt bør udnyttes. Og landbruget skal naturligvis være en aktiv og central medspiller i den proces, siger Jørgen Korning, landdistriktchef på Videncentret for Landbrug.

Norddjurs kommune har arrangeret inspirasjons- og informasjonsmøter for å høre om mulighetene til å gjenbruge bygningsmassene til nye formål. Video fra mødet er lagt ud på LISAs YouTube-kanal.

- De overflødige landbrug er vigtige fordi de hænger sammen med handel og omsætning i landbruget. Daglig nedlægges 10 landbrug i Danmark, og en sådan bygningsmasse bør der være en plan for, sier Jens Peter Jellesen, direktør i Dansk Landbrugsformidling AS.

FICK DRAGHJÄLP AV LISA

Tankarna på att starta en företagarförening har funnits länge hos några av eldsjälarna i Hishult, Laholms kommun. Med draghjälp av LISA har planerna äntligen förvandlats till verklighet.

- Vi tycker att det behövs ett bra kontaktnät i byn, det ger oss större möjligheter att påverka myndigheter, till exempel länsstyrelsen och Laholms kommun, säger Jeanette Ahlman, ägare av ICA Nära i Hishult och ordförande i den nybildade företagarföreningen.

Hishult, beläget drygt två mil sydväst om Laholm, är en ort med drygt 40 aktiva företag – och då är inte jordbruksrelaterade företag inräknade. Under åtminstone ett par års tid har några av företagarna pratat om att göra gemensam sak genom att starta en företagarförening. I november höll föreningen sitt första styrelsemöte, då föreningens cirka 15 medlemmar bland annat valde styrelse.

- Nästa steg blir att skicka ut ytterligare inbjudningar till företagare som inte redan hakat på. Vi har många gemensamma funderingar. Till exempel är det svårt att hitta till de olika företagen, det skulle behövas kartor och informationstavlor, säger Jeanette Ahlman.

Var kommer då LISA in i bilden?

- Diskussionerna om att starta den här föreningen hade pågått ett tag. När vi fick LISA till kommunen insåg vi snart att vi kunde få hjälp att spinna vidare på våra idéer. Med projektet har vi fått hjälp, till exempel med att lista företag och göra utskick. Vi har också fått stöd och hjälp med att sammanföra och göra stadgar till styrelsen.

LISAs landsbygdsutvecklare i Laholm, Reino Jacobsson, ser positivt på initiativet.

- Det är precis sådant här vi vill ska ske på orterna! Att man mobiliserar, samverkar och blir starkare tillsammans, till exempel genom att man bildar en företagarförening, säger han.

LISA prosjektet har hatt en integrert forskningsdimensjon i sitt arbeid med landsbygdutvikling. Seks forskere fra tre forskningsinstitusjoner (Universitetet i Agder/Agderforskning, Högskolan i Halmstad og VIA University College i Århus) har vært partnere i prosjektet. De har deltatt på prosjektets partnerskapsmøter, og på regionalt plan hatt dialog med de respektive regionale partnere.

FORSKNINGSRAPPORT - FORSKING I PRAKSIS

Forskerne har utarbeidet en rapport "Teoretiske perspektiv på Landsbygdutvikling i Interreg-prosjektet LISA". Formålet med denne rapporten er å oppsummere forskningsperspektivene og videre formidle diskusjonene i skjæringspunktet mellom forskning og praksis som utviklet seg under dialogseminarene som har vært gjennomført. Rapporten ferdigstilles til sluttkonferansen og vil også være tilgjengelig i digitalt format på våre nettsider etter konferansen.

STEDSANALYSER OG STEDSIDENTITETER

Per Fischer fra VIA University College, dansk forskningspartner i LISA, har analysert nutidige stedsidentiteter i landsbyerne Roslev og Lihme (Danmark) og Ullared og Knäred (Sverige). Hvilke fortellinger konstruerer befolkningen om det sted de bor, hvordan brukes fortellingene dagligdagen, hvilke kollektive identiteter tillægges stedet, og hvorfor er det i det hele taget meningsfylt å utarbejde stedsanalyser? Det er nogle af de spørsmål, som analysen forsøjer at give et svar på.

At utarbejde stedsanalyse synes at være en forudsætning for enhver større satsning af et steds udvikling. Denne form for analyse er en anden tilgang end den mere traditionelle fysiske planlægningsanalyse. Stedsanalysen vil kunne kortlægge forskellige fortellinger og

deres indbyrdes relationer og kan være et vigtigt redskab til at få nye perspektiver og potentialer frem på stedet.

Stedet er ikke endeligt defineret på forhånd, men bliver det igennem borgernes personlige fortellinger. Gennem fortellinger skabes meninger og betydninger, som siger noget om borgernes opfattelse af stedet og af de kollektive identiteter, de føler sig som en del af. Der kan være mange opfattelser af stedet og af, hvad det betyder noget for borgerne. Anvendelsen af begrebet sted, i stedet anvendelsen af begrebet lokalsamfund, ligger op til en mere rummelig forståelse af, hvad et sted er. Det gælder både den fysiske forståelse og også den mentale forståelse.

Tilgange til analysen rummer elementer af historisk og etnografisk metoden. Materialet består af kvalitative interviews, observationer/feltarbejde, tolkninger af interaktive materialer, samt skriftlige fremstillinger. Alt sammen er det "læst" med henblik på at afdække fortellinger om stedet. Ikke bare de umiddelbare fortellinger, men også dem som vi ikke "ser" eller "hører"!

Stedsanalysen kan meget, alt efter hvilken sammenhæng den ønskes anvendt i. Den kan bidrage til at definere forskellige opfattelser af steder og attraktivitet, den kan identificere kulturbærende gruppe, den kan få fortellinger frem fra dem, der normalt ikke bliver hørt, den kan identificere kollektive identiteter. Stedsanalysen kan bidrage til at skabe dialog på tværs af grupper og til at styrke demokratiske udviklingsprocesser. Og ikke mindst kan den skabe nye former for aktiviteter. Formålet med analysen er ikke at præsentere en samlet dominerende fortælling, men derimod også at give plads til modfortellinger.

FORSKNING

Stedsanalysen består af følgende elementer, som alle er med til at konstruere fortællingerne

- sociologiske
- kulturelle
- historiske
- psykologiske
- geografiske
- fysiske

De kollektive erindringer og fortællinger er ikke statiske, men er i konstant forandring. Opfattelserne af stedet ændrer sig løbende. I en stedsanalyse er det vigtigt at se på, hvordan omverden ser på stedet og sammenligner dette billede med indbyggernes forståelse af deres egen identitet. Ligeledes er det vigtigt at se på samspillet mellem omverdenen, som indbyggerne definerer den, og så stedet egne dynamikker.

Analysen er gennemført i fire landsbyer. Udover selve analyse-resultaterne kommer rapporten til at indeholde en værktøjskasse, som kan bruges i forbindelse med Kildematerialet er tre skriftlige fremstillinger og et dialogmøde. Del resultater af analysen præsenteres ved slutkonferencen i Varberg 9. maj.

ENGASJEMENT FOR BYGDEUTVIKLING OG BYGDEUTVIKLING SOM NETVERKSBYGGING

Bygdeudvikling er en langsiktig prosess med både geografiske, økonomiske og sosiokulturelle perspektiver som i mer eller mindre grad er påvirkelige. Hvorfor lykkes noen steder bedre enn andre med sine bygdeutviklingsprosjekter, selv om de i utgangspunktet har samme type utfordringer?

Hvordan kan organiseringen av bygdeutviklingsprosjekter bidra til å skape sosial kapital i prosjektet og dermed øke prosjektets kontinuitet også etter at det formelle prosjektet er avsluttet?

- Det har vært interessant å være forsker i LISA-prosjektet og se hvor mye læring det har vært for alle partnere om temaet landsbygdsutvikling. Også vi forskere har fått utvidet vår horisont i forhold til hva landsbygdsutvikling er, og kan være. Det forteller Mikaela Vasstrøm, som er en av forskerne som har fulgt LISA-prosjektet gjennom tre år, spesielt knyttet opp til norske LISA-partnere.

- Vi er imponert over hvor mange mennesker LISAs arbeidsgruppe i Norge har klart å mobilisere i stedsutviklingen. Ofte er det en stor utfordring å få folk til å komme, hvilket også er et kjent fenomen i bygdeutviklingsforskning. Men i de norske LISA-bygdene har de lokale prosjektlederne gjort en god jobb i å legge åpne rammer for mobiliseringen og folkemøtene, slik at folk har synes det har vært meningsfullt å bidra, sier Vasstrøm.

Nettverksundersøkelse

LISA-gruppa i Norge, bestående av prosjektlederne fra de fire kommunepartnere, har vært helt sentral i alle de fire LISA-bygdene. Det viser en nettverksundersøkelse som Mikaela Vasstrøm og Roger Normann har gjennomført for Agderforskning/Universitetet i Agder. Enkelte innbyggere i bygdene har fungert som katalysatorer for

bygdeutviklingsarbeidet, og dette har igjen vært viktig for å øke mobiliseringen og deltakelsen i bygdene. Undersøkelsen viser også at mobiliseringen i Norge har vært veldig bra, mange folkemøter med stort oppmøte, flere etablerte arbeidsgrupper og generelt stort engasjement i bygdene.

I stedsutviklingsprosessene i Norge har det vært leid inn eksterne ressurser i arbeidet, blant annet prosessveileder og landskapsarkitekt. Gjennom LISA har bygdene fått tilgang på ressurser – både kompetanse, eksterne samarbeidspartnere og økonomiske midler – som de ellers ikke ville hatt tilgang til.

- Det har vist seg at de eksterne kreftene har vært viktig i de minste bygdene, men vi ser også at det er viktig med en lokal motvekt – den sosiale kapitalen i bygdene bør være så sterk at innbyggerne ikke blir overkjørt av eksterne krefters ideer og perspektiver. Det er derfor viktig at det bygges nye eller mobiliseres eksisterende nettverk i bygda, som for eksempel bygderåd, til å ta imot de ressurser som bygda får tilgang til gjennom et slikt bygdeutviklingsprosjekt som LISA, forteller Vasstrøm.

KOMPETENSGRUPP I FAGERED – ETT KREATIVT PROCESSINRIKTAT VERKTYG FÖR LANDSBYGDSUTVECKLING

Rapporten är gjord av Mikael Jonasson, projektledare för LISA-partner Högskolan i Halmstad. Problemet med att skapa ett attraktivt boende på landsbygden är väl känt och omdebatterat i Sverige. Högt uppskrivade förväntningar på avkastning från fastighetsägare, låg riskvillighet hos banker och utlåningsinstitut och en många gånger problematisk infrastruktursituation gör det svårt för människor att skapa sitt attraktiva boende på landsbygden.

För att hitta lösningar på problemet med att höja attraktiviteten i landsbygden utifrån boendet användes en kompetensgrupp i projektet LISA. Arbetet med kompetensgruppen startade i samband med ett möte i bygdegården i Fagered, hösten 2009.

Kompetensgruppen bestod alltså av en kärngrupp av boende från Fagered som engagerat sig i frågan om ny bebyggelse i Fagered. Till denna grupp knöts en rad experter på området kring boende.

Kompetensgruppens resultat

Det går att dela upp resultatet från arbetet med kompetensgruppen i Fagered i två delar. Sett från det tänkta målet, att kompetensgruppen skulle leda fram till att det byggdes hus i Fagered så har det inte lyckats. FABO, som var en aktör i kompetensgruppen tillika en viktig aktör som boendegruppen i Fagered ville påverka att bygga hyreslägenheter, har återgått till inställningen de hade innan kompetensgruppsmötet. Byborna själva hävdar att bostadsbolaget är styrt av vinstintresse och inte är intresserade av att riskera kapital.

Sett ur ett generellt metodperspektiv menar Mikael Jonasson att metoden är möjlig att vidare utveckla och använda i ett systematiskt förändringsarbete, inte bara inom landsbygdsutveckling, utan även inom all typ av förändringsarbete som innebär förändrade attityder och värderingar. Arbetet med kompetensgruppen i Fagered visar att det är möjligt att med små men verkamma processmedel åstadkomma förändringar i människors inställning, och att de genererar denna förändring på egen hand.

hisod

 LISA-prosjektet har stor betydning i at lokalbefolkningen er engasjert i utviklingen å løfte frem bygda og se hvilke kvaliteter og ikke minst muligheter vi har å bygge fremtiden på.
 Å kunne tilby en god plass å være for de som allerede bor her samt at det er attraktivt for nye bosettere.

*Kristen Rosåsen,
 bygdeutvikler og kjøpmann på Herefoss
 (Birkenes)*

Vi er så heldige at vi gjennom LISA har fått jobbe i en flott prosess for å utvikle bygda vår. Bygdeutvikling er spennende, men også krevende. Da har LISA vært en god medspiller. Vi takker LISA for at vi fikk muligheten til å bli med på dette skandinaviske samarbeidet. Utvekslingen har vært nyttig, lærerik og ideskapende for arbeidet vårt på Engesland.

*Eva Retterholt,
leder for arbeidsgruppe
Neste skritt på Engesland
(Birkenes)*

Föreningen Kreativa Bolmenbygden, kvinnligt nätverk drivs ideellt och har genom LISA haft möjlighet att både arrangera kompetensutvecklande kurs och mingelkväll för nyrekrytering samt delta i studiebesök från och till Norge.

Något som inte varit lika enkelt genomförbart utan ekonomiskt stöd från LISA.- Äntligen bidragmedel utifrån "underifrånperspektiv", till de eldsjälur som kämpar på ideell basis.

*Anna Ström,
ordförande i föreningen
(Hylte)*

GRENSEOVERSKRIDENDE SAMARBEID

Studieturer for frivillige bygdeutviklere

Det siste året har LISA-prosjektet arrangert en rekke studieturer for ideelle krefter/frivillige på bygdene. Dette har vært helt sentralt i arbeidet med grenseoverskridende lærende, og deltakerne har gitt tydelig uttrykk for at turene har gitt stor motivasjon til videre innsats i egen bygd, ideer til nye tiltak og et viktig nettverk som mange kommer til å vedlikeholde over landegrensene også etter prosjektet er over.

- Mer än **160** bygdemöte
- Mer än **3300** besøkare på bygdemöten varav **1/3** kvinner
- Minst **500** företagere med i aktiviteter
- Mer än **10** gränsöverskridande studieresor för projektdeltagere
- Mer än **300** rådgivningstimmar till företagere
- Mer än **90** bevarade arbetstillfälle
- Över **600** deltagere i gränsöverskridande aktiviteter

OVERSIKT STUDIETURER:

SVERIGE MAI 2011:

Bygdeutviklere fra Birkenes, Vennesla og Songdalen besøker LISA-bygdene i Falkenberg og Hylte kommune

NORGE JUNI 2011:

Bygdeutviklere fra Falkenberg og Varberg besøker Birkenes og Vennesla

NORGE SEPTEMBER 2011:

Bygdeutviklere fra Falkenberg og Varberg besøker Birkenes

DANMARK SEPTEMBER/OKTOBER 2011:

Norske og svenske bygdeutviklere besøker Skive

SVERIGE JANUAR 2012:

Kvinnenettverk fra Vennesla besøker Hylte

NORGE APRIL 2012:

Kvinnenettverk med foretakere fra Hylte, Falkenberg og Varberg besøker Vennesla

NORGE APRIL 2012:

Sagbruksreise – næringsdrivende fra Falkenberg, Hylte og Varberg besøker sagbruk i Evje og Hornnes og Birkenes

VITAMININNSPRØYTING I BYGDEUTVIKLINGEN

- Dette var en real vitamininnsprøyting for vårt bygdearbeid på Hægeland. Nå drar vi hjem med ny inspirasjon og nytt pågangsmot, sier Trygve Frivoll, leder for bygderådet på Hægeland.

Sammen med 26 andre ildsjeler fra de norske LISA-bygdene deltok han i mai 2011 på erfaringsseminar og studietur hos de svenske LISA-partnerne. I helgens program inngikk studiebesøk i flere bygder i Falkenberg og Hylte, erfaringsutveksling og gruppearbeid. Møtet var en milepæl i forhold til det grenseoverskridende arbeidet som er viktig i prosjektet.

- Det har vært en fantastisk helg – jätteroligt - og jeg kjenner det har betydd mye for bygdefolket å treffe andre. Kontakten er etablert – og dette legger grunn for flere erfaringsutbytter. Flere har allerede på eget initiativ invitert hverandre på besøk, forteller Inger Karlsson - som er prosjektleder for LISA i Falkenberg kommune og en av de ansvarlige for helgeturen. Sammen med Lena Hagman i Hylte kommune hadde hun satt sammen et omfattende program gjennom helga 20. - 22. mai.

- Jeg tror dette har vært et bra første steg. Bygdefolket er nå i direkte kontakt, og denne helgen er til for bygdefolket. Først nå begynner det virkelige grenseoverskridende bygdearbeidet og samarbeidet over grensene, forteller Hagman.

På LISAs hjemmeside kan du se bilder og lese kommentarer fra dem som deltok på studieturen.

STUDIETUR TIL BYGDEUTVIKLERE I SKIVE

En vellykket inspirasjonsreise for turistforetakere og lokale drivkrefter. Slik oppsummeres studieturen LISA arrangerte til Danmark en helg i oktober 2011. En rekke svensker og nordmenn besøkte Danmark for å se på hva som gjøres i bygdeutviklingsarbeidet i Skive kommune. Bilder fra studieturen finner du på LISAs facebookside - og kommentarer fra deltakere viser at det har vært en vellykket tur: "Kanonresa! Kul med landsbygdsutveckling!" og "Fantastiska människor på en fantastisk resa!"

I tillegg er det gjennomført flere grenseoverskridende møter i de forskjellige arbeidsgruppene om besøksnæring, næringsutvikling og stedsutvikling.

Internt i hvert land har det også vært gjennomført jevnlige prosjektmøter. Prosjektets styringsgruppe med en representant fra hvert land har også vært samlet til jevnlige møter gjennom prosjektet.

KONFERANSER I PROSJEKTET

Det har vært gjennomført fem konferanser i løpet av prosjektperioden.

OKTOBER 2009:

Startkonferanse (Grenaa, Danmark)

APRIL 2010:

Konferanse om lokale utviklingsplaner for bygdeutviklere (Evje, Norge)

MARS 2011:

Konferanse om næringsutvikling for små entreprenører og livsstilsforetak (Varberg, Sverige)

JANUAR 2012:

Konferanse om framtidens bygdeturist (Laholm, Sverige)

MAI 2012:

Avslutningskonferanse med presentasjon av resultater (Varberg, Sverige)

PARTNERMØTER I PROSJEKTET

Det har vært gjennomført en rekke partnernøter for prosjektgruppen i LISA.

SEPTEMBER 2009:

Partnernøte (Kristiansand, Norge)

OKTOBER 2009:

Partnernøte (Grenaa, Danmark)

JANUAR 2010:

Partnernøte (Skive, Danmark)

APRIL 2010:

Partnernøte (Evje, Norge)

OKTOBER 2010:

Partnernøte (Laholm, Sverige)

MARS 2011:

Partnernøte (Varberg, Sverige)

SEPTEMBER 2011:

Partnernøte (Kristiansand, Norge)

JANUAR 2012:

Partnernøte (Laholm, Sverige)

MAI 2012:

Partnernøte (Varberg, Sverige)

Fra traktorland til interior

Skal snu flyttestrømmen

Normän inspirerades av lokalt engagemang

Fra papir til terreng

Sysslösa Fageredsungdom fixade en egen fritidsgård

Trädgårdsfest

LISA HAR HATT MER ENN 150 OPPSLAG I NORSKE, SVENSKE OG DANSKE MEDIER I PROSJEKTPERIODEN

remtidens Engesland?

LISA har ökat ortsbarnas engagemang – och stärkt sammanhållningen

Pangstart for bygdeutvikling

Damene vil pusse opp Herredshuse

Hållbar arkitektur ska bevara Kungsäters natur

Arkitektur som beaktar naturen och miljön ska vara en viktig del av planeringen för Kungsäter. Detta är en viktig del av den hållbara utvecklingen i bygdens centrum.

Prøver å redde bygdas sentrum

Eva Margaretha Aulst Rottenborg, Birkensens formidale leder for bygda, prøver å redde bygdas sentrum. Hun har startet et arbeid som skal sikre at sentrum ikke blir forlatt.

Vennesla Tidende

Begeistret for nye Hægeland sentrum

Må bli bedre for 60 mill. Dette er et stort prosjekt som skal gi Hægeland et nytt sentrum.

Her rader i södra Halland

Hægedøler begeistret for nytt sentrum

Debataften med god mad og satire

En aften med god mat og satire. Dette var temaet for en debataften som ble arrangert i bygda.

Barnens vision av Hishult

Klass 3-4 på Hishult skole har laget sine egne visioner for bygda. De har tegnet og skrevet om hva de ønsker for fremtiden.

Herefoss tenker framover

Önskelandskap med kök i skogen

En drømmelandskap med kök i skogen. Dette er en av de mange ideene som er blitt diskutert i bygda.

Idéerna duggade tätt i Knäred

Idéerna duggade tätt i Knäred. Mange gode ideer ble fremført under møtet i bygda.

Folkemøte og parkfest på Herefoss

Flere hundre idéer

Flere hundre idéer ble fremført under møtet. Dette viser et stort engasjement i bygda.

Inspirerte svenskene

Välbesökt möte om byggplaner i Kungsäter

Et velbesøkt møte om byggplaner i Kungsäter. Mange borgere deltok og fremførte sine ideer.

Birkenes Avis

Spentige sentrumstanker

Politiske tomtevalg

Gir kraft til bygdeutviklingen

Engasjement for framtida

SMÅ HISTORIER FRÅN LISA-BYGDERNA

HER ER ET LITE UTVALG AV AKTIVITETER I LISA BYGDENE GJENNOM TRE ÅR.
MER INFORMASJON OM DISSE SAKENE OG ANDRE FINNER DU PÅ LISAS HJEMMESIDER.

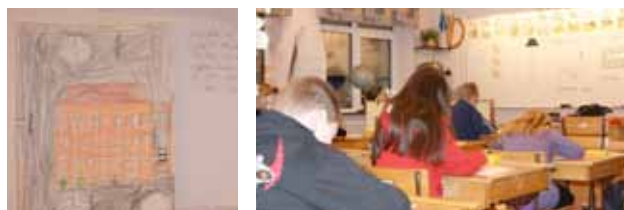
LISA SETTER SPOR I BYGDENE

Sommeren 2010 arrangerte Agderforskning/Universitetet i Agder et dialogseminar for norske partnere. Rapporten fra seminaret viser at LISA-prosjektet setter spor ute i bygdene, som et resultat av flere mobiliseringsaktiviteter, folkemøter, prosjektmøter og samlinger av ulikt slag.

Diskusjonene blant gruppene på dialogseminaret viste at man har relativt store forventninger til de endringer prosjekt av denne type kan bidra til. Et konkret resultat som ble trukket frem så langt er at byggerådene er blitt revitalisert som et resultat av prosjektet, noe som gir regionale aktører og kommuner et helt annet "mottaksapparat" for diskusjon, spørsmål og andre henvendelser enn hva man tidligere hadde.

SKOLAN ÄR DET BÄSTA MED TORUP

– Det bästa med Torup är skolan därför att man får lära sig många saker, träffa kompisar och så har vi en bra lärare, säger Sicilie 8 år. Första dagen efter jullovet fick skolbarnen i åk 1-3 med bild och text berätta om vad de tycker är det bästa med Torup.

Torup är en av de utvalda orterna i Hylte kommun som berörs av LISA projektet. Eleverna tillbringade en förmiddag till att rita och skriva om det bästa med sin bygd. Skolan var definitivt i topp tillsammans med naturen, då många av barnen föredrog att vara ute och leka. Skidbacken var naturligtvis också populär så här i vintertider och barnen uppskattar att det finns så många möjligheter till sport/idrottsaktiviteter i Torup.

ÆBLEBYEN RØDDING

Landsbyen Rødding har indgået i LISA projektet på tværs af alle arbejds-pakkerne. Arbejdet med mobilisering og attraktiv bosætning, erhvervsudvikling og turisme er knyttet tæt sammen. I arbejds-pakke 1 og 2 har der været fokus på at fortsætte betræbelserne på ten øget tilflytning. Rødding er et eksempel på, at en udvikling over en periode på godt 10 år er vendt fra fraflytning til netto-tilflytning. Noget der også har haft betydning for at landsbyen er blevet tildelt prisen som Årets Landsby i Region Midtjylland. Kræfterne i landbyen er samlet under netværket "Rødding 2020". Formand er Finn D. Andersen. Han siger:

"Som et led i LISA-arbejdet med bosætning blev vi kontakket af afdelingen for by- og landsbyudvikling i 2009. De spurgte, om Rødding 2020 var interesseret i at være med til at lave en strategi for at få flere tilflyttere til området. Det var vi og har nydt godt af samarbejdet og videndeling i projektet".

12 ARBEJDSGRUPPER MED FRIVILLIGE I NORSKE LISA-BYGDER

Gjennom mobilisering for stedsutvikling i LISA Norge har svært mange innbyggere i LISA-bygdene møtt opp til folkemøter og engasjert seg i utviklingen av egen bygd. I etterkant av mobiliseringsprosessen er det etablert 12 arbeidsgrupper under byggerådene som jobber med utvikling med ulike tema. På Herefoss er Herefoss Bygdeutvikling overordnet gruppe for de fem arbeidsgruppene samferdsel, it, sentrum, Herefossens brus og grendelaget. På Engesland er Vegusdal Ve og Vel overordnet gruppe for tre arbeidsgrupper sentrum, Neste skritt og turstigrupper. På Hægeland er Hægeland Bygderåd overordnet gruppe for de tre arbeidsgruppene stedsutvikling, fritids- og friluftsguppe og kvinnegruppe. På Kilen er det en stedsutviklingsgruppe.

ARKITEKTPROMENAD I KNÄRED

Tillsammans med extern landskapsarkitekt, kommunala tjänstemän och intresserade Knäredsbor genomförde Laholms kommun en "arkitektpromenad" i juni 2011. Vi ville titta närmare på och diskutera hur huvudinfarten till Knäred, alltså området från väg 117 till Hotell Freden, kan bli mer attraktivt.

Ett femtontal personer medverkade i promenaden och bidrog till listan med många och bra idéer på hur miljön skulle kunna bli mer attraktiv för besökare.

FOLKEFEST FOR LISA NORGE

I august 2009 ble det invitert til folkefest på Hægeland for å markere oppstarten av LISA. Flere hundre møtte frem på festen hvor lokale artister og engasjerte bygdefolk stod i fokus. Venneslas ordfører Torhild Bransdal, som selv bor på Hægeland, synes det var stas å feire LISA-åpningen i egen hjembygd. Fra Sverige kom regiondirektør fra prosjektets lead partner Region Halland, Birgitta Hederstedt. Fylkesordfører i Vest-Agder, Thore Westermoen og fylkesvaraordfører i Aust-Agder, Oddvar Skaiiaa, sammen med ordførerne og rådmenn fra de fire LISA-kommunene Birkenes, Evje og Hornnes, Songdalen og Vennesla, bidro også til å gi arrangementet en offisiell ramme.

På programmet stod offisielle taler og underholdningsinnslag fra lokale artister. Elgsuppe fra Røyland gård og lapper og vafler fra Hægeland helselag mettet deltakerne på arrangementet.

STÅR SAMMEN FOR UTVIKLING

- Vi mennesker har forskjellige evner, men alle kan bidra og engasjere seg i utvikling av landbyen sin. Det mener Inger Lise og Wenja som har dannet Fjordbynettverket i Norddjurs, hvor frivillige ildsjeler setter farge på landbyene.

Inger Lise Maarup og Wenja Schmidt er to driftige damer som leder Fjordbynettverket for fem fjordbyer på østsiden av Randers fjord; Hollandsbjerg, Voer, Kare, Udby og Udbyhøj i Norddjurs kommune. Nettverket hadde sin spede begynnelse i Kare, hvor man i 2006/07 ønsket et samarbeid med de øvrige fjordlandsbyer omkring naturpleie-prosjekter langs fjorden. Siden da er samarbeidet utvidet til å omfatte en generell styrking av nærmiljøet, omfattet natur, kultur, næring samt bosetningspolitiikk. Det har vært arrangert gammeldags torvmarked, påske- og julemarkeder, teateroppsetninger, sykkeløp, eplemosteri, arrangementer for eldre, moteshow osv.

- Det er helt sentralt å involvere beboerne i landsbyene i utviklingsarbeidet, mange har gode ideer for utvikling av landsbyen sin, forteller Inger Lise.

Utviklingsarbeidet i Fjordbyene er også en del av LISA-arbeidet i Norddjurs kommune. Målet er å skape liv og vekst i byer som alene ikke er store nok, men ved å stå sammen og samle de gode kreftene blir sterke.

PLANSMIE PÅ EVJE

I januar 2010 gjennomførte Evje og Hornnes kommune en plansmie for utvikling av Evje sentrum. Plansmia inngikk som en integrert del av kommunens langsiktige og lovpålagte planlegging. En plansmie gjennomføres på en snau uke, men i forkant ligger det flere måneder med forberedelser lokalt. Kommunens administrasjon hadde en sentral rolle i planlegging og oppbygging av interesse, og den politiske ledelsen samlet trådene slik at plansmia ble integrert i den regulære kommunale planprosessen.

Det ble i forkant av plansmia laget et foreløpig skisseforslag som synliggjorde en del mulige grep for å realisere målsettingene om å styrke Evje sentrum. Skissen skapte debatt, slik intensjonen var, og det endelige forslaget ble som forventet i stor grad annerledes. Prosessen, nasjonale og lokale medieoppslag, bilder og rapport fra plansmia finner du på nettsidene <http://www.allgronn.org/plansmie-evje.html>

KONTORTID PÅ HÆGELAND

Vennesla kommunes nærings sjef og prosjektleder i LISA-prosjektet har nå kontortid på Hægeland. Hver andre torsdag fra 08 – 10 kan bygda innbyggere møte kommunens representanter, som ønsker å være et kontaktpunkt videre til kommunen for alle saker.

- I LISA-prosjektet er det et prinsipp om å drive oppsøkende virksomhet og være der folk er. Vi har valgt å ha en fast kontortid på Hægeland for å være tilstede i lokalmiljøet og for være kontaktpunkter til resten av kommunen, forteller Olav Norheim, prosjektleder for LISA i Vennesla.

En betydelig bygdeutvikling pågår i bygda, og Norheim vil sammen med nærings sjef Torgeir Haugaa være tilgjengelig for alle type spørsmål, og byr også på kaffe for dem som bare måtte ha lyst på en prat.

HEREFOSS BYGDESMIE OG TRENINGSSENTER

Dette er et privateid lokalt næringsbygg i sentrum av Herefoss. Det inneholder/planlegges å skulle inneholde: Leiligheter, næringshage, lokaler for lag og foreninger osv. I samarbeid med Herefoss Idrettslag er opprettet treningsstudio. Det nye treningstilbudet ligger i de gamle butikklokalene

i gamle Herefoss sentrum. Etter at huseieren totalrenoverte lokalene kunne idrettslaget flytte inn 15 spinningssyklus, og gjennom vinteren kom tredemølle, romaskin og treningsbenk med vekter på plass til åpningen i januar 2012. Første dagen tegnet hele 34 herefossinger kontrakt, og treningsstudioet er for både store og små.

LIV I ØRSTED MED DISCGOLF

Høsten 2010 blev en ni hulls discgolfbane åpnet i Ørsted i Norddjurs. I bakkerne nær Ørsted by indrettes et område til rekreative aktiviteter for flere aldersgrupper. Bag projektet, som er en del af LISA, står frivillige i Ørsted. De ønsker, at byens borgere får endnu bedre muligheder for at udnytte den smukke og bynære natur.

Discgolf har de samme regler som golf og banen er inndelt i sværhedsgrader. Kugle og golfkølle er byttet ud med en kaste-disc. "Hullerne" er kurve, der placeres rundt i terrænet.

Erik Sorth er af dem, der har arbejdet på frivillig basis for projektet: - Dette er en aktivitet for alle aldre. Da vi prøvede banen i juni, deltog 35 personer i alderen 6 - 82 år. Discgolf er næsten gratis - det koster ikke noget at bruge banen, du må bare købe en disk til omkring 100 kroner, fortæller en begejstret Erik Sorth.

GJENÅPNING AV SENTRUMSPARK PÅ HEREFLOSS

60 år etter den først ble laget, ble parken i gamle Herefoss sentrum gjenåpnet i 2011. Et betydelig dugnadsarbeid er lagt ned for å kunne gjenåpne parken i bygda sentrum. Under åpningen av parken var det avduking av minneplate, snorklipping og kulturelle innslag. Deretter var det kaffe og bløtkake i det gamle butikklokalet like ved.

TRÄDGÅRDRUNDAN 2011 – EN STOR SUCCÉ

Knäred och Hishult med omnejd visade upp sig från sin fördelaktigaste sida med vackert sommarväder och grönskande öppna trädgårdar. Trädgårdsrundan besöktes av många personer, mellan 100 och 300 besökare i varje trädgård.

Besøkarna kom från olika delar av Sverige och även från utlandet. Trädgårdsrundan var ett unikt tillfälle att besöka trevliga privata trädgårdsmiljöer på nära håll, vilket var mycket spennende. Besøkarna kände sig väl mottagna och velkomna av trädgårdsägarna.

Trädgårdsägarna var veldig engagerade, entusiastiske og nøjda med arrangementet som blev mycket lyckat och högt över förväntan. Man tyckte det var roligt med många besøkere, trevligt att få visa upp sin trädgård, omgivingarna på landsbygden och samtidigt utbyta tips och idéer med andra trädgårdsinteresserte. Tankar og idéer föddes också till en oppfølging av arrangementet.

TELEMARKSVEGEN

Samferdselsgruppa på Herefoss har riksvei 41 som sitt hovedfokusområde. Riksveien – som tidligere gikk gjennom sentrum av Herefoss, men nå er lagt utenom – er viktig for bygda. Riksveien har status som norsk stamvei, men store deler av vegen trenger oppgradering til høyere standard. Arbeidsgruppa jobber aktivt for å påvirke politikere for å få økte midler til veien, som også er viktig for turisme og besøkende på Herefoss. Det er også igangsatt samarbeid med representanter for Telemark fylke, hvor riksvegen fortsetter. Arbeidsgruppa har også tanker om å profilere riksvei 41 som en alternativ reiserute mellom Kristiansand og Oslo for dem som vil oppleve mer enn motorvei og slippe unna bompenger. Bare en time lenger kjøretid – og en helt annen opplevelse.

FRITIDSGÅRD I FAGERED

En grupp ungdomar saknade en møtesplats i Fagered i Falkenberg. De ville ha en plats att träffas på och bara vara, och en plats där de kunde lära sig nya saker och göra olika aktiviteter – en egen fritidsgård helt enkelt. Gruppen tog saken i egna händer och i april öppnar dom dörrarna till en egen gård.

Det var i november 2010 det började. Gruppen kom på en idéverkstad anordnad av LISA-projektet och Ung i Halland och började prata om drömmen om en fritidsgård. Sen dess har flera olika lokaler varit på tapeten och nu är det klart att bygdegården ställs till förfogande till ungdomarna.

Gruppen har sökt och fått pengar från Ung i Halland till att köpa in spel och material som behövs på en fritidsgård. I samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan kommer sedan fritidsgården drivas i studiecirkelform. Detta möjliggör ett litet men ack så betydande lokalbidrag för att hålla bygdegården varm. Projektgruppen bestämmer själva vilka aktiviteter som ska stå på programmet, när gården ska vara öppen och vilka regler som gäller.

FICKPARK SKA GÖRA ORT ATTRAKTIVT

En plats som lockar förbipasserande att stanna till och upptäcka vad orten har att erbjuda, men också en oas och ett mysigt ställe för ortsborna att vistas på. Namnet på arbeidsgruppen som har börjat skissa på vad man kan göra för att utveckla orten säger en hel del – Attraktivare Rolfstorp. Gruppen var en av flera som bildades när LISA i 2010 drog igång arbetet med att skapa en lokal utviklingsplan for samhället.

Tillsammans med Varbergs LISA-representanter har gruppen nu börjat skissa på möjligheterna att skapa en så kallad fickpark, av engelskans "pocket park" i samhällets centrala delar. Strax intill ortens ICA-butik ligger en allmän grönyta på cirka 900 kvadratmeter som med lite hjälp av LISA och Varbergs kommun samt inte minst ideella insatser skulle kunna förvandlas till en mysig plats for såväl invånare som for förbipasserande.

MASTERPLAN FOR GLYNGØRE

Ildsjeler i Glyngøre har brukt utallige timer på å lage en masterplan for byen og havna, som ligger vakkert til som "porten" til Limfjorden, hvor mange turister er på gjennomfart. Masterplanen for Glyngøre som ble ferdigstilt i oktober 2010 kan du lese på LISAs hjemmeside.

Arne Spicer Lindgren har stått i bresjen for utviklingen av masterplanen. Planen gir oversikt over byens fysiske rammer og den utvikling man ønsker for området, sammen med avklaring av sosial kompetanse og muligheter som ligger i området. Befolkningens ønsker og behov er sentralt i planen, som i tillegg til det fysiske også ser på byens sosiale liv. Skive kommune støtter og satser på områder som kan være fyrtårn og gode eksempler for andre byer.

Et gammelt kassehus på havnen er renovert til et kultur- og opplevelsessted, og Limfjordens hus med restaurant og fiskebutikk ble åpnet sommeren 2011. Det er store planer for videre utvikling av havnen - fjordbad med wellness-senter, aquasenter med mange aktiviteter for dykkere, uteskolearrangement, skalldyrforskning, ekskursjonsløype for turister sammen med nabo-havnebyer i Limfjorden - for å ha attraktive aktiviteter for turister og for beboerne. Flere bygninger på havnen er allerede totalrenovert, blant annet Æ kassehus - som er blitt et kultur og opplevelsessted for borgerne.

Lindgren har lagt ned utallige timer frivillig innsats i prosjektene i Glyngøre. - Skal en utkant overleve, må vi gjøre jobben selv, ingen kommer utenfra og hjelper oss avslutter Lindgren.

SALLING AQUA PARK

Salling Aqua Park er et nyt og spændende initiativ i Limfjorden. Den lokale indsats, som der gøres i Glyngøre området, er med til at trække en udvikling og virke som demonstrations projekt for andre lokale områder. Målet er å skabe Salling Dykker Park - et trænings- og uddannelsescenter for sportsdykkere, Havne udvidelse og Salling Maritim Center.

Salling Aqua Park er med til at binde Region Midtjyllands og Skive kommunes politikker sammen. Samtidigt med at den skaber samarbejde på tværs af Limfjorden og derved til andre kommuner og regioner. Det innovative i projektet kædet sammen med de synergi effekter, som der både vil være i oplevelsesklyngen Glyngøre og til mange af de andre områder i Limfjorden.

Projektet viser, at man har taget sit navn som oplevelsesklynge alvorligt og har med ansvar og initiativ formidlet de ressourcer og penge, som er kommet ind til klyngen - på en god måde. Hovedtanken bag dette projekt og mange af de øvrige projekter, som finder sted i oplevelsesklyngen Glyngøre, viser, at man via sine masterplaner har forstået at lægge en strategi og samtidigt føre dem ud i livet.

Følg projektets udvikling på www.sallingaquapark.dk

VIL PUSSE OPP HERREDSHUSET

Jentegruppa på Hægeland ønsker å dra i gang en dugnad for å pusse opp bygdas Herredshus slik at det kan bli et flerbrukshus. Jentegruppa, som er en del av bygdeutviklingsprosjektet LISA, er engasjerte og ønsker et flerbrukshus til arrangementer som kurs, temakvelder, utstillinger, byttekvelder og andre aktiviteter for store og små. Damene ønsker i første omgang enkel oppussing med maling, nye gardiner og ei varmepumpe for å gjøre stedet varmere og koseligere. Hele bygda inviteres til dugnaden, og damene har søkt kommunen om å dekke utgiftene til materiell.

LUNCHTRÄFF I ULLARED

Vi vill värna den sociala samvaron för boende i Ullared med omnejd. Det är värdefullt att vi kan träffas, mötas, umgås, ha trevligt, prata, diskutera,

ha lite kul. Därför föreslås att vi förutsättningslöst och i god anda träffas och äter lunch tillsammans ibland. Välkomna till lunch torsdager på Stanton! Arrangör: LISA-gruppen i Ullared.

FOTOTÄVLING LAHOLM

En fototävling blev arrangerad för att orterna skulle kunna visa fram sina vackra miljöer. Totalt 67 tävlingsbidrag med temat "vykortsbilder" från bygderna i och runt Hishult, Vallberga och Knäred lämnades in till fototävlingen under sommaren 2011. Juryn har korat en vinnarbild från varje bygd och en totalvinnare.

Fotograf av bilden som blev totalvinnare och i kategorin bilder från Knäred är Mariette Sunesson, för Vallberga Christel Sigurdsson och för Hishult Stefan Lundberg. De vinnande bilderna kan du hitta på LISAs hemsida. Vinnande bilder finns på vykort som man kan få på Laholms turistbyrå.

Som et led i LISA-arbejdet med bosætning blev vi kontaktet af afdelingen for by- og landsbyudvikling i 2009. De spurgte, om Rødning 2020 var interesseret i at være med til at lave en strategi for at få flere tilflyttere til området. Det var vi og har nydt godt af samarbejdet og videndeling i projektet".

*Formand Finn D. Andersen,
netværket "Rødning 2020" (Skive)*

Som egen företagare på landsbygden i Hallands inland, har LISA-projektet haft markant betydelse för mitt företags utveckling.

De möjligheter till samarbete och erfarenhetsutbyte som erbjudits har, för mig personligen, varit till stor inspiration och glädje.

Alla de varma möten och det nätverkande som följt i spåren, har skapat kontakter och vänner, ibland, och som det nu känns, för livet. ”

*Anna Winther,
Bildkonstnär och ägare
Åkerholmen design & butik
(Falkenberg)*

Våre nettsider har hatt mer enn *40.000* unike besøk fra lansering i oktober 2009 til mai 2012

Artikler på våre nettsider har hatt mer enn *187.000* visninger!

Mer enn *3.500* har lest om de utvalgte LISA-bygdene!

LISAs prosjekthåndbok er lastet ned fra våre nettsider mer enn *1000* ganger!

www.lisakask.no - www.lisakask.se - www.lisakask.dk

www.facebook.com/landsbygdsutvikling

www.youtube.com/lisakask

www.twitter.com/lisakask

Ønsker du mer informasjon om prosjektet kan du kontakte en av prosjektkommunene i ditt land.